

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

МАРКЕВИЧ ОКСАНА ВАЛЕНТИНІВНА

УДК 94 (477.42)

**ОРГАНІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ ВОЛИНСЬКОЮ ГУБЕРНІЄЮ
НАПРИКІНЦІ XVIII – 60-ті РР. XIX СТ.**

07.00.01 – історія України

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ – 2013

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі історії України Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
ШАНДРА Валентина Степанівна,
Інститут історії України НАН України,
старший науковий співробітник відділу історії України
XIX – початку XX ст.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
ЩЕРБАК Надія Олександрівна,
Національна академія внутрішніх справ,
професор кафедри історії держави та права;

кандидат історичних наук, доцент
КАРЛІНА Оксана Миколаївна
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки,
завідувач кафедри історії стародавнього світу та
середніх віків.

Захист відбудеться „____” березня 2013 р. о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.235.01 при Інституті історії України НАН України за адресою: 01001, м. Київ, вул. М. Грушевського, 4.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту історії України НАН України (01001, м. Київ, вул. М. Грушевського, 4).

Автореферат розісланий „____” лютого 2013 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

доктор історичних наук, професор

О. І. Гуржій

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Удосконалення організації влади, розподіл повноважень між центром і регіонами в незалежній Україні спонукають до поглибленого осмислення існуючого досвіду у формуванні місцевого управління. Створення ефективної системи державних і самоврядних установ, які задовольняли б потреби суспільства, зумовлює звернення до історії державної служби в Україні, її локального виміру через дослідження у складних історичних регіонах, до яких належить Волинь наприкінці XVIII – 60-ті рр. XIX ст. Теоретична доцільність роботи полягає в тому, що організація управління Волинською губернією є малодослідженою темою, якій бракує реальних подій і учасників аби з'ясувати на основі широкої фактографічної бази роль, місце і значення держави у житті місцевих соціумів. Тому виникла потреба звернутися до її дослідження з позицій сучасної історичної науки і тим самим продовжити вивчення історії перебування українських земель у складі Російської імперії. Йдеться про наукове осмислення змісту державної служби в історичній ретроспективі, через запровадження порядку призначення і звільнення губернаторів та інших чиновників, встановлення контролю за їх діяльністю. Конкретизація взаємин місцевої влади і суспільства з увагою на розв'язання спільних завдань та досягнення компромісів актуальні як з наукової, так і з практичної точок зору.

Об'єктивний аналіз здобутого фактичного матеріалу актуалізується сучасними потребами державотворення з його пошуками взаємовідносин вищих, центральних та місцевих установ державної влади з органами самоврядування. Аналітичне опрацювання державних заходів та їх наслідків, пов'язаних з регулюванням проживання та Волині різних етносів, сприятиме також формуванню та реалізації етнополітики в українській державі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в рамках затвердженої наукової теми кафедри історії України Житомирського державного університету імені Івана Франка „Правобережна Україна, Волинь-Житомирщина в кінці XVIII – на початку XXI ст.: соціально-економічні, культурно-освітні, націо- і державотворчі аспекти” (номер державної реєстрації 0111U008523).

Метою роботи є вивчення на основі аналізу джерел та наукової літератури особливостей формування та функціонування губернських адміністративних органів управління, їх структури, основних напрямків, форм і методів діяльності, а також з'ясування їх місця та ролі в системі державного управління Російської імперії наприкінці XVIII – 60-ті рр. XIX ст.

Поставлена мета обумовила необхідність вирішення таких завдань:

- проаналізувати стан наукової розробки теми та виявити інформаційний потенціал історичних джерел;

- з'ясувати процес становлення влади Російської імперії шляхом запровадження губернського управління на новоприєднаних територіях;
- визначити особливості адміністративних установ Волинської губернії через з'ясування повноважень, структури та механізмів їх функціонування;
- охарактеризувати особовий склад волинських губернаторів та з'ясувати критерії призначення на посади;
- визначити чисельність і соціальне становище бюрократичного апарату адміністративних установ Волинської губернії у порівнянні з внутрішніми губерніями держави.

Об'єктом дисертаційного дослідження є функціонування адміністрації Волинської губернії у складі Російської імперії наприкінці XVIII – 60-ті рр. XIX ст.

Предметом вивчення стали повноваження, структура, а також кадровий склад губернських установ Волині.

Хронологічні межі охоплюють період кінця XVIII – 60-ті рр. XIX ст. Нижній хронологічний рубіж дисертаційної роботи розпочинається з другого поділу Речі Посполитої, за яким основну частину територій Волинської губернії було включено до складу Російської імперії та здійснено перші державні перетворення. Вибір верхньої межі зумовлений польським Січневим повстанням 1863 р., внаслідок якого до губернської адміністрації були висунуті жорсткі вимоги перерозподілу земельної власності.

Територіальні рамки дисертації визначені у відповідності до адміністративних меж Волинської губернії, яка на рубежі XVIII – початку XIX ст. остаточно оформилась у складі дванадцяти повітів: Володимир-Волинського, Дубнинського, Житомирського, Заславського, Ковельського, Кременецького, Луцького, Новоград-Волинського, Овруцького, Острозького, Рівненського та Старокостянтинівського. Сьогодні ці землі складають територію Волинської, Житомирської, Рівненської, північну частину Тернопільської та Хмельницької областей.

Наукова новизна роботи полягає у комплексному вивченні системи управління Волинською губернією наприкінці XVIII – 60-ті рр. XIX ст.

Вперше:

встановлено, що під час запровадження управління на приєднаних територіях враховувався державотворчий досвід Речі Посполитої, який адаптувався до вимог російської держави;

конкретизовано специфічні повноваження волинського губернатора, його Канцелярії, віце-губернатора та Волинського губернського правління, спрямовані на якнайповнішу інтеграцію краю у складі Російської імперії;

проаналізовано організаційно-штатну структуру Канцелярії волинського губернатора та губернського правління, динаміку чисельності їх кадрового складу та доведено, що губернська адміністрація на цій території діяла ефективніше у порівнянні з внутрішніми губерніями держави;

охарактеризовано особовий склад волинських губернаторів, визначено вимоги, які висувала верховна влада до цих сановників, простежено роль особистості начальника у забезпеченні інтеграції та асиміляції краю;

проаналізовано засоби, що їх використовувала верховна та місцева влада для удосконалення державної служби на Волині та доведено, що на утримання місцевого адміністративного апарату виділялося додаткове фінансування;

уточнено:

склад та зростання чисельності чиновників та канцелярських службовців губернських адміністративних структур;

набули подальшого розвитку:

дослідження суттєвих відмінностей російської практики місцевого управління у Волинській губернії;

доведення, що верховна влада Російської імперії сприяла оптимізації діяльності адміністративних установ прикордонних губерній, а отже і Волинської, а отриманий досвід та локальні технології управління впроваджувала у внутрішніх губерніях.

Практичне значення одержаних результатів. Висновки та фактичний матеріал доповнюють наявний теоретичний доробок із регіональної історії України. Відомості, факти, положення і висновки можуть бути використані при написанні узагальнюючих праць з історії України, історії державних установ, соціальної історії, а також у дослідницькій, викладацькій та краєзнавчій роботі.

Результати дисертаційної роботи апробовані у вигляді доповідей та повідомлень під час проведення Міжнародної науково-практичної конференції „XX століття – етнонаціональний вимір та проблеми Голокосту” (м. Житомир, 22-23 жовтня 2010 р.); IV та V Волинських міжнародних історико-краєзнавчих конференціях (м. Житомир, 18-19 листопада 2011 р. та 9-10 листопада 2012 р.); Третьої Уманської історико-біографічної конференції „Історія Уманщини в іменах” (м. Умань, 19 березня 2012 р.); Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції „Культурний простір Житомирщини-Волині XIX-XX ст.” (м. Житомир, 24 квітня 2012 р.); Всеукраїнської наукової конференції „Актуальні проблеми археології, історії та історичного краєзнавства Буго-Дніпровського межиріччя”, присвяченій 110-й річниці з дня народження Г. Ю. Храбана (м. Умань, 26 квітня 2012 р.); Міжнародної наукової конференції „Україна і Польща: історичне сусідство” (м. Вінниця, 17-18 травня 2012 р.); Міжнародної наукової конференції „Джерела локальної історії” з тематичним

спрямуванням „Культурний побут городян XVIII- першої половини XX ст.” (м. Київ, 29-30 травня 2012 р.).

Основні положення та висновки дисертації відображено в 10 публікаціях, з яких 5 опубліковано у фахових наукових виданнях.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів (10 підрозділів), висновків, списку використаних джерел та літератури (458 позицій), додатків у вигляді шести таблиць. Повний обсяг дисертації становить 275 сторінок, основного тексту – 190 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, висвітлено зв'язок роботи з науковими планами, темами, визначено мету і завдання, об'єкт і предмет дослідження; окреслено хронологічні та територіальні межі, сформульовано наукову новизну одержаних результатів і їх практичне значення; відображено відомості про апробацію, структуру та її обсяг.

Перший розділ **„Історіографія, джерельна база і методологія дослідження”** складається із трьох підрозділів.

У першому з них – *„Історіографічний аналіз”* розглянуто науковий доробок вітчизняних та зарубіжних дослідників у вивченні історії адміністративного управління в Російській імперії загалом та Правобережній Україні, у тому числі Волинській губернії, зокрема. Літературу з окресленої теми поділено на декілька проблемних груп. Значне місце займають праці дореволюційних правників російської державної школи, які охарактеризували повноваження місцевих органів влади, зокрема губернаторів, губернського правління та їх місця у системі губернських інституцій влади. О. Д. Градовський вважав губернаторів повноправними господарями губерній, які від імені імператора управляли краєм, натомість Є. М. Анучін вказував, що ті не мали всієї повноти влади і залежали від центральних органів¹. І. Є. Андрієвський та І. А. Блінов детально зупинилися на повноваженнях губернаторів, а останній конкретизував їхні форми нагляду за діяльністю місцевих владних структур². Повноваження губернської адміністрації також висвітлювали О. В. Лохвицький, М. М. Коркунов та В. Г. Григор'єв. Історики радянського періоду значно менше досліджували функціонування місцевих установ та органів влади, через заідеологізованість цієї наукової проблеми. Адміністративне управління висвітлено в працях М. П. Єрошкіна та

¹ Градовский А.Д. Начала русского государственного права / А. Д. Градовский // Собр. соч. – 2-е изд. – СПб. : тип. М. М. Стасюлевич, 1908. – Т. 9., Ч. 3. : Органы местного управления. – CLXXVI. – 599 с.; Анучин Е. Исторический обзор развития административно-полицейских учреждений в России с учреждения о губерниях 1775 г. до последнего времени / Е. Анучин. – СПб. : тип. МВД, 1872. – 272 с.

² Андреевский И. Е. О наместниках, воеводах и губернаторах. Рассуждения / И. Е. Андреевский. – СПб. : тип. Э. Праца, 1864. – 156 с.; Блинов И. А. Губернаторы: Историко-юридический очерк / И. А. Блинов. – СПб. : тип. К. Л. Пентковского, 1905. – 368 с.

М. І. Бутич. До з'ясування діяльності місцевих інституцій влади долучаються все нові як російські (Л. М. Лисенко, Л. Ф. Писарькова, М. М. Шумілов, В. Б. Степанов, В. М. Марасанова), так і зарубіжні історики (Р. Роббінс, І. де Мадаріага, К. Мацузато).

Окремим напрямком сучасної історіографії стало вивчення історичних регіонів, що виступають самостійними досліджуваними одиницями, і які через особливості попереднього історичного розвитку відрізняються від внутрішніх губерній Росії. Регіональні дослідження уможливили праці А. Каппелера про Росію як поліетнічну імперію³ та А. В. Ремнева, який запровадив поняття „географія влади” та визначив етапи інтеграції приєднаних Російською імперією територій⁴. Дослідники виділили основні ознаки, що відрізняли „окраїнні території” від інших регіонів: строкату соціальну структуру, міжетнічну спеціалізацію у створенні матеріальних благ, власне законодавство, участь у державному житті, рівень соціально-економічного розвитку, а також інтенсивність політичних процесів. Детальна увага звертається на способи, якими влада контролювала придбані території та регулювала відносини зі станами. На сьогодні цей напрямок значно поглибився і об'єктом наукових розвідок стають окремі губернії з особливостями формування владних інституцій (А. С. Мінаков, П. В. Акульшин). Серед них виділяються дослідження управління територіями, що раніше належали Речі Посполитій. Польський дослідник Артур Гурак висвітлює пристосування адміністративних установ Люблінської губернії до виконання специфічних завдань влади, котрі відбилися на повноваженнях та структурі Канцелярії губернатора та губернського правління⁵. Дослідження діяльності місцевих установ поглиблюють напрацювання білоруських істориків (В. В. Швед, А. М. Лукашевич).

Розширює фокус досліджень з'ясування чиновницького складу губернської адміністрації: числа, соціального походження, освітнього рівня, факторів, що зумовлювалися становищем країв у складі Російської імперії (П. А. Зайончковський, О. В. Морякова, Б. М. Міронов). Чисельність урядовців стала предметом спеціального вивчення С. Величенка, який довів „недоукомплектованість” державних установ, порівняно з іншими європейськими країнами.

Зростання наукового інтересу демонструють сучасні українські та зарубіжні дослідники, які зосередилися над проблемами трансформації

³ Каппелер А. Росія як поліетнічна імперія: Виникнення. Історія. Розпад / А. Каппелер; [пер. з німецької Х. Назаревич]. – Львів : в-во Українського Католицького Університету, 2005. – 360 с.

⁴ Ремнев А. В. Рассуждения по поводу имперско-региональных понятий [Електронний ресурс] / А. В. Ремнев // режим доступу до тексту: <http://www.Saratov.iriss.ru/empires>.

⁵ Górak A. Kancelaria Gubernatora i Rząd Gubernialny Lubelski (1867-1918) / A. Górak. – Lublin-Radzyń Podaski, 2006. – 342 s.

соціальної структури краю та приведенні її у відповідність до існуючої у Російській імперії, на формуванні та реалізації національної політики уряду у Правобережній Україні (Н. О. Щербак), запровадженні регіонального надгубернського керівництва, управлінні містами та містечками Волинської губернії (О. М. Карліна). Французький дослідник Даніель Бовуа виокремив завдання російської адміністрації, спрямовані на інтеграцію Правобережжя, зокрема переведення шляхти у податні стани Російської імперії⁶.

Окремо варто виділити дослідження, спеціально присвячені системі адміністративного управління Правобережною Україною (О. В. Романцов, А. Ю. Скрипник, В. В. Вісин, Т. Д. Калініч). В. С. Шандра одна з перших відмітила відмінності у адмініструванні цими територіями. Дослідниця визначила особливості генерал-губернаторської форми влади, а також виявила пропонувані нею шляхи усунення локальних особливостей у законодавстві, соціальних структурах та формах землеволодіння. Нею також розглядалися особливості формування бюрократії, запропонована її періодизація. Доведено, що польські повстання були чинниками для здійснення чергового інтеграційного витку, який впливав із усунення місцевої еліти від влади⁷. Формування владних інституцій на території Правобережної України стали предметом спеціального дослідження М. В. Бармака, який проаналізував повноваження та діяльність генерал-губернаторів, губернаторів, губернських предводителів дворянства в управлінській мережі Київської, Подільської та Волинської губерній⁸.

Отже, вивчення системи адміністративного управління губерніями Російської імперії постійно перебувало у полі зору дослідників, однак більша увага зосереджувалась на внутрішніх губерніях. На сьогодні активізуються дослідження регіонів, запровадження там відмінних способів управління. Разом з тим до кінця нез'ясованими залишаються коло повноважень губернської адміністрації, передусім волинського губернатора, його Канцелярії та Волинського губернського правління.

У підрозділі 1.2 „Характеристика джерел” проаналізовано джерела дослідження, які відповідно до видової ознаки поділено на групи: діловодна документація, законодавчі акти та джерела особового походження.

Діловодна документація відклалась у архівних фондах Канцелярії волинського губернатора, Волинського губернського правління та Управління

⁶ Бовуа Д. Гордиев узел Российской империи: Власть, шляхта и народ на Правобережной Украине (1793-1914) / Д. Бовуа [пер. с французского Марии Крисань]. – М. : Новое литературное обозрение, 2011. – 1008 с.

⁷ Шандра В. С. Адміністративні установи Правобережної України кінця XVIII – початку XX ст. у російському законодавстві: джерелознавчий аналітичний огляд / В. С. Шандра. – К., 1998. – 98 с.; Шандра В. С. Генерал-губернаторства в Україні: XIX – початок XX століття / В. С. Шандра. – К. : НАН України Інститут історії України, 2005. – 427 с.

⁸ Бармак М. В. Формування владних інституцій Російської імперії на Правобережній Україні (кінець XVIII - перша половина XIX ст.) / М. В. Бармак. – Тернопіль : в-во „Астон”, 2007. – 512 с.

київського, подільського і волинського генерал-губернатора. Основний масив зберігається у Державному архіві Житомирської області (ф. 2, ф. 9, ф. 10, ф. 16, ф. 17, ф. 22, ф. 58, ф. 67, ф. 70, ф. 263, ф. 325), Центральному державному історичному архіві України в м. Києві (КМФ. 11, ф. 442, ф. 741, ф. 1254), Державному архіві Волинської області (ф. 363, ф. 486). З джерелознавчого боку відмічено систему звітності, завдяки якій відбувалося повне інформування верховної влади про становище губернії. Огляди, звіти начальника краю, а також висновки були покликані не лише повідомляти владу про місцеве управління, а й спонукати її до нових рішень. Частина архівних документів актуалізована шляхом публікацій: збірки документів архіву Канцелярії генерал-губернатора, Сенату, місцевих установ⁹.

Важливою складовою джерельної бази стали нормативні акти, вміщені в „Повному зібранні законів Російської імперії” (ПСЗ РИ). Законодавчі матеріали умовно поділені на дві групи: до першої входять ті, які стосуються загального управління Російською імперією, до другої – лише Волинською губернією. Організація діяльності губернських установ, система звітності, повноваження чиновників регламентувались загальнодержавними указами, кількість яких вказує на постійне удосконалення місцевого управління. Цінними для визначення особливостей державного управління є локальні нормативні акти, чинність яких поширювалась або на території, приєднані від Речі Посполитої, або лише на Волинську губернію. Такі найчастіше ініціювалися генерал-губернаторами, військовими та цивільними губернаторами. Волинські губернатори активно користувалися правом законодавчої ініціативи, оскільки саме вони пропонували нові управлінські заходи.

Джерела особового походження – листи, спогади¹⁰ дали змогу поглиблено проаналізувати ставлення чиновників до служби, ступінь довіри населення до місцевої адміністрації, зауважити як особисті риси начальників впливали на становище краю, ті деталі, що не відображались офіційними документами.

Словники та довідкові видання сприяли встановленню складу місцевих інституцій влади, визначенню їх основних повноважень та майнового забезпечення, а також походження чиновницького корпусу. „Русский биографический словарь” О. О. Половцева у 25 томах, що публікувався 1896-

⁹ Історія державної служби в Україні : у 5 т. / [відп. ред. Т. В. Мотренко, В. А. Смолій ; редкол.: С. В. Кульчицький та ін.] – К. : Ніка-Центр, 2009. – Т. 4: Документи і матеріали. 1775–1913 / [упоряд.: Г. В. Боряк, Л. Я. Демченко, В. С. Шандра]. – 872 с.; Матеріали для історії Подольської губернії (1792-1796). – Вып. 1. – Каменец-Подольский, 1885. – 318 с.; Сборник исторических материалов извлеченных из Архива I отделения собственной Е. И. В. канцелярии / [под ред. Н. Дубровина]. – Вып. 2. – СПб., 1889. – 551 с.

¹⁰ Записки сенатора Н. П. Синельникова // Исторический вестник. – 1895. – Т. 60. – С. 380-397; Мамаев Н. И. Записки / Н. И. Мамаев // Исторический вестник. – 1901. – Т. 85. – С. 784-828; Батурич П. С. Записки (1780 - 1798 гг.). / П. С. Батурич / [под ред. Б. Л. Модзалевского] // Голос минувшого. – 1918. – № 4 – 9. – С. 173-210;

1918 рр. є важливим джерелом для уточнення основних подій у житті найвідоміших волинських губернаторів і віце-губернаторів.

Таким чином, інформативний потенціал джерельної бази цілком достатній для того, щоб розв'язати поставлені завдання і досягнути сформульованої у дослідженні мети.

У підрозділі 1.3 „*Методи дослідження*” проаналізовано комплекс наукових методів та принципів, застосування яких сформувало чіткі уявлення про досліджувану тему.

Теоретико-методологічну основу роботи склали універсальні дослідницькі принципи історизму, всебічності, об'єктивності, системності у висвітленні діяльності місцевих адміністративних структур. З дотриманням принципу історизму з'ясовано основні етапи в управлінні Волинською губернією. Опрацювання джерел та залучення різних поглядів та управлінських підходів сприяло досягненню об'єктивності результатів дослідження. Перебіг заходів влади представлено за допомогою принципу науковості, який застеріг від надмірної описовості соціальних явищ, що їх зауважувала місцева адміністрація. Дослідження різноманітної джерельної бази сприяло всебічному висвітленню чинників, що вплинули на організацію управління Волинською губернією.

Крім того для аналізу соціоетнічного, професійного, освітнього, вікового складу місцевої бюрократії використовувався просопографічний та статистичний методи. Ретроспективний та компаративістський методи дали можливість зіставити функціонування владних інституцій Волинської з іншими правобережними та внутрішніми губерніями Російської імперії. Використання структурно-функціонального підходу дозволило виділити у діяльності Волинського губернського правління та Канцелярії губернатора структурні елементи. Комплексне застосування різних методів уможливило оптимально мобілізувати джерела та історіографічний доробок попередників для якнайширшого розкриття теми.

Другий розділ „**Формування органів влади Волинської губернії в ході поділів Речі Посполитої**” складається з двох підрозділів.

У підрозділі 2.1 „*Тимчасове управління приєднаними Волинськими землями*” висвітлено впровадження змін адміністративно-територіальної системи на територіях, набутих Російською імперією внаслідок другого та третього поділів Речі Посполитої.

Виконання першочергових військово-політичних завдань: розформування польських військ, поділ губерній на повіти та визначення повітових міст, приведення до присяги місцевого населення краю, складання карт новоприєднаних земель – все це було покладено на генерал-губернаторів. М. М. Кречетніков для здійснення цих завдань спирався на військових, яким

підпорядкував управління містами та доручив перепис населення. Т. І. Тутолмін відмовився від напіввійськового управління і створив цивільні тимчасові комісії, які діяли до запровадження російської губернської моделі влади. Перша комісія виконувала обов'язки губернського правління і перебувала під головуванням губернатора, друга – казенної палати, яку очолив віце-губернатор, третя – з'ясовувала судові справи під наглядом голови цивільної палати. Основна діяльність цих комісій полягала у встановленні чисельності та зайнятості населення у селах та містах, стану ремесел, розмірів земельних угідь. Вони мали визначити найперші завдання місцевої адміністрації, посилити її ефективність та запропонувати гнучкі управлінські заходи. Повстання під проводом Т. Костюшко спровокувало третій поділ Речі Посполитої, а також пришвидшило впровадження загальноімперської системи організації влади.

У підрозділі 2.2 „*Запровадження губернського управління*” з'ясовано формування системи губернського управління за внутрішньою імперською моделлю.

Відкриття Волинської губернії остаточно завершило перехід до загальноімперської системи організації влади, визначеної „Установами для управління губерній”. Склад, структура та функції державних інституцій були такими, що практично не відрізнялися від внутрішніх губерній. Однак відмінні від російських форми землеволодіння та оподаткування, соціоетнічні особливості краю, прикордонне розташування Волинської губернії та перебування там значної чисельності військ змусили верховну владу відступити від попередньої моделі та створити додаткові функціонально-структурні частини в межах запроваджених губернських установ, призначити додаткових чиновників. Відступ від загальноімперської організації влади найбільше проявився у діяльності губернатора, губернського правління, казенної палати та місцевих судів, які влада доукомплектувала аби остаточно перейти до російської податкової та фінансової системи, пришвидшити розгляд судових справ. Павло І уточнив політику державного управління своєї попередниці, яке здійснювалось на основі особливих прав та привілеїв у набутих територіях. Було відроджено щорічні сеймики, відновлено традиційне судочинство з використанням польської мови, дворянським виборним посадам повертались колишні назви. Проте імператор не ліквідував основні адміністративні та фінансові установи, створені Катериною II, не відмінив подушного податку. Запроваджений ним територіальний поділ завершив формування Волинської губернії.

Третій розділ „**Інститут губернатора на Волині та його еволюція**” складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 „Повноваження губернатора та його канцелярії” з’ясовано права, надані волинському губернатору, встановлено завдання та структуру його Канцелярії. Начальник Волинської губернії забезпечував формування дієвого адміністративного апарату шляхом схвалення на посадах та контролю за виборними посадовцями у місцеві органи влади та призначав чиновників у губернські установи. При цьому сановник враховував їх лояльність до російської влади, щоб досягти результатів у подоланні неоднорідності соціальної структури та запровадженні державних повинностей. Губернатор також забезпечував стягнення податків та виконання рекрутського набору, невідомого раніше мешканцям цих територій. Належної уваги начальника потребував розподіл земських повинностей, зокрема впорядкування шляхів, мостів, переправ, утримання пошти тощо. Губернатор залучав шляхту брати участь у підрядах для побудови шляхової мережі, а також довгострокової оренди поштових установ. Після польського Листопадового повстання 1830 р. начальник краю відновлював стабільність на цій території, через підпорядковану поліцію, вилучав зброю у місцевих шляхтичів. Він же спрямовував діяльність Конфіскаційної та Волинської комісії для ліквідації боргів відчужених маєтків. Ті вели слідство над учасниками повстання, накладали секвестр на володіння запідозрених у виступі, а в учасників – конфісковували їх й передавали казні. Польське повстання та необхідність пришвидшити інтеграцію краю спровокували створення Київського генерал-губернаторства та впровадження окремих, лише для цього краю чинних законодавчих норм. За цих обставин змінився характер функціонування губернських адміністративних установ – відбулося підпорядкування регіональному керівництву, що, водночас, розширило коло їх повноважень.

Для виконання поставлених верховною владою завдань губернатор створював власну Канцелярію, яка стала адміністративною установою для втілення конкретної державної політики в губернії. Її структура формувалася відповідно до завдань. З метою їх практичної реалізації було впроваджено інститут чиновників з особливих доручень.

У підрозділі 3.2 „Функції та структура губернського правління” висвітлено особливі повноваження та специфіку канцелярії Волинського губернського правління. Серед додаткових завдань відмічено внесення в податні стани непідтвердженої у дворянстві шляхти, контроль за обранням нею роду діяльності та її оподаткування, впровадження традиційної в Російській імперії фінансової системи. Після повстання 1830 р. до повноважень правління додалися ті, що пов’язувались із визначенням його учасників та конфіскацією їх майна. Необхідність у ефективній та оперативній діяльності спонукали верховну владу розширити структуру Волинського губернського правління, зробити її більш гнучкою. 1834 р. був створений додатковий конфіскаційний

„стіл”, який 1836 р. перейменували у „повстанський”, у якому зосереджувалися справи про учасників виступів, з’ясовувалося їх майнове становище; 1839 р. відкрито два тимчасові „столи”, які пришвидшували діяльність цієї установи; з 1845 р. функціонувала Комісія для розбирання за давних справ; 1846 р. – тимчасове відділення з трьох „столів” для вирішення нових. У правлінні апробувались і застосовувались нові управлінські механізми для посилення виконавчої складової його діяльності. Щоб вчасно інформувати урядовців та населення про нові розпорядження верховної влади і місцевої адміністрації при правлінні було засновано друкарню. Однак, попри зусилля, навряд чи діяльність Волинського губернського правління можна розцінювати як ефективну. Причиною цього було значне зростання кількості нез’ясованих справ. Чинники цього явища крилися у непопулярності влади серед населення, її корумпованості, недостатньому числі урядовців та низькій мотивації діяльності, неоперативності підзвітних правлінню місцевих установ.

У підрозділі 3.3 *„Вице-губернатор і його роль у керівництві губернією”* висвітлено участь віце-губернатора в управлінні краєм. Посада віце-губернатора (офіційно вживалася також назва помічник губернатора або „поручик правителя”) була однією з ключових у губернському адміністративному апараті Російської імперії. Із запровадженням „Установ для управління губерніями” і до 1837 р. віце-губернатор керував казенною палатою. Водночас верховна влада закріпила за ним виконання повноважень губернатора в разі його відсутності. Впродовж цього періоду вона працювала над уточненням його обов’язків і з 1837 р. остаточно схвалила, як першого помічника губернатора, старшого радника губернського правління. Під його особистим керівництвом перебувало перше відділення канцелярії губернського правління, контроль за діяльністю чиновників та канцелярських службовців цієї установи. Віце-губернатор видав грошовим обігом у губернському правлінні, спрямовував діяльність ексектора, який відповідав за стан державних будівель, ревізував його місячні звіти. Цей чиновник також відповідав за публікацію статей про діяльність Волинського губернського правління у „Губернских ведомостях”. З огляду на досвід, що отримували віце-губернатори, верховна влада розглядала його як першого кандидата на посаду начальника губернії, з правом отримувати чин статського радника та дійсного статського радника. Однак жоден з віце-губернаторів не став волинським губернатором. Київські генерал-губернатори призначали помічниками начальників губернії чиновників із особливих доручень, які знаходились при них, що дозволяло їм практично повністю контролювати стан державних справ у Волинській губернії.

Четвертий розділ *„Формування губернської бюрократії”* складається з двох підрозділів.

У підрозділі 4.1 „*Характеристика особового складу волинських губернаторів*” з’ясовано принципи, за якими здійснювався підбір кандидатур на посаду волинського губернатора. Визначено, що найперше враховувалися знатність походження та матеріальні статки, які б забезпечували тому гідне перебування на посаді, родинні зв’язки, покровительство вищих міністерських чиновників. Сюди варто віднести і військове минуле, що його мало більшість начальників Волинської губернії, багато з яких відзначились під час придушення Краківського та Листопадового повстань. Вагоме значення мав досвід попередньої служби, вміння губернатора на новій посаді застосувати уже апробовані ним управлінські прийоми. Менше уваги було звернено на освіту губернатора, при чому її характер не мав переваг під час призначення. Найменше враховувався вік майбутнього начальника краю.

У комплексі соціологічний портрет волинського губернатора першої половини XIX ст. виглядає наступним чином: це спадковий дворянин знатного походження, виходець із внутрішніх губерній Російської імперії, а за правління Олександра I – місцевий, що володів значними родовими маєтностями, який на певному етапі залишив військову і розпочав цивільну службу. Цей чиновник уже здобув певний управлінський досвід і проявив себе на попередній службі.

У підрозділі 4.2 „*Чисельність та соціальне становище бюрократичного апарату*” визначено число чиновників та канцелярських службовців Волинської губернії. Отримані дані порівняно з внутрішніми губерніями Російської імперії, здійснено їх загальну характеристику, встановлено засоби, які використовувала верховна та місцева влада для стимулювання чиновницької діяльності.

Чисельність урядовців Волинської губернії впродовж першої половини XIX ст. зростала і була більшою, порівняно з іншими губерніями, що сприяло поліпшенню державного управління, забезпечувало імперські потреби держави. Призначення додаткових чиновників регламентувалось спеціальними указами і вмотивовувалось розширенням їх функціональних обов’язків. Генерал-губернатори та губернатори особисто ініціювали збільшення складу державних установ, зокрема в поліції, а верховна влада зауважувала ці особливості, про що свідчить схвалення їхніх пропозицій. Бюрократичний апарат Волинської губернії формувався з вихідців із внутрішніх губерній Російської імперії та місцевої шляхти. Урядовці з великоросійських губерній займали вищі посади. Вихідців із правобережної еліти зараховували, переважно, на нижні чиновницькі посади, а також на канцелярську службу. Недостатнє число канцелярських службовців змусило верховну владу призначати шляхту, яка не довела свого дворянського походження. Перебуванням на службі в російського самодержавства, вона забезпечувала збереження своїх станових привілеїв та зміцнювала власне матеріальне становище.

У **висновках** підсумовано результати дослідження та викладено основні положення дисертаційної роботи, які виносяться на захист.

Проаналізовано науковий доробок, присвячений вивченню повноважень та структури місцевих державних установ Російської імперії. З'ясовано, що діяльність губернської адміністрації найширше висвітлювалась дореволюційними російськими правознавцями. Історики радянського періоду мало звертали уваги на розвиток місцевого управління. Сучасна історіографія вдалася до модифікації імперської проблематики, зокрема у дисертаційному дослідженні набули підтвердження висновки істориків, що верховна влада Російської імперії інтенсифікувала діяльність адміністративних установ правобережних губерній, а отриманий досвід та локальні технології управління впроваджувала у внутрішніх губерніях. Однак конкретизація та виявлення специфіки їх функціонування у Волинській губернії не стали предметом окремого дослідження.

Визначено та систематизовано основні групи джерел: діловодні документи, законодавчі акти, джерела особового походження. Залучення широкого кола архівних матеріалів (202 справи) дозволило визначити практичні завдання місцевої адміністрації, порядок взаємовідносин між губернськими і повітовими установами, їх структуру, склад бюрократичного апарату. Аналіз законодавства (85 нормативних актів) сприяв розумінню ролі законів у формуванні місцевого управління та дозволив виявити особливості адміністрування Волинською губернією. Кожен з названих видів джерел, доповнюючи один одного, створили достатню базу для усебічного розгляду теми та досягнення мети дисертаційного дослідження.

З'ясовано процес становлення влади Російської імперії на приєднаних землях, який полягав у заміні владних структур Речі Посполитої і поширенні російської державності шляхом запровадження законів нової держави та формуванні притаманних їй владних інституцій. Створення Волинської губернії та запровадження губернського управління здійснювалось за внутрішньою російською моделлю без урахування специфіки приєданого краю. Однак внаслідок повстань верховна влада відступила від попереднього задуму і розпочала вдосконалювати їх мережу, повноваження і структуру.

Визначено особливості адміністративних установ Волинської губернії, які полягали у збільшенні кола повноважень та кількості самих установ, розширенні їх підрозділів, впровадженні специфічних механізмів функціонування. Місцева адміністрація, очолювана губернатором, найперше, забезпечувала установи кадрами, вдосконалювала механізми стягнення податків, відбування рекрутської та земських повинностей, що потребувало у нещодавно приєднаній території активізації поліцейських органів. Безпосереднім їх завданням стало спрощення соціальної структури населення і приведення його до загальноімперської станової системи, а також розселення євреїв, впорядкування їх зайнятості. Пильності начальника вимагав нагляд за

перетином кордону, зокрема видачею паспортів, вивозом фіксованого числа готівки. З'ясовано, що кожне п'яте звернення до губернатора полягало у видачі дозволу на виїзд за кордон.

Подолання соціального спротиву спонукало волинського губернатора залучити державний досвід Речі Посполитої. Як тимчасову, було запроваджено посаду ключ-війтів, яка існувала у колишній польській державі, аби підсилити місцеву поліцію. Впроваджувались заходи у сфері інформаційної складової управління, зокрема функціонування поштової служби, які згодом були поширені на інші території Російської імперії. Інститут волинського губернатора розвивався від звичайного виконавця розпоряджень верховної влади до управлінського механізму, який враховував регіональні особливості та визначав шляхи їх подолання. Обґрунтовано, що забезпечення стабільності та зміцнення присутності державної влади досягались завдяки примусу зростаючої чисельності поліції. Основним способом контролю за державними установами були сенаторські та губернаторські ревізії, які проводились частіше, ніж у інших губерніях, а також система документальної звітності.

Встановлено, що додаткові повноваження спричинили зміни у штатному розписі Канцелярії волинського губернатора: збільшилось число чиновників з особливих доручень, для своєчасного стягнення податків і недоїмок функціонувала експедиція земських повинностей, понад штат призначалися перекладачі. У складі Волинського губернського правління був створений додатковий конфіскаційний („повстанський”) „стіл”, де велися справи тих, хто вчинив збройний спротив. Посилилась діяльність першого відділення щодо перевірки прав шляхти на дворянство та їх узгодження з Київською центральною ревізійною комісією. Тож структура адміністративних установ Волині була більш гнучкою та динамічною, щоб у повній мірі забезпечити виконання завдань верховної влади.

Охарактеризовано особовий склад волинських губернаторів та визначено, що за соціальним походженням це були спадкові дворяни. Щодо етноконфесійної приналежності, то кожен з імператорів мав власні підходи до підбору чиновників: Павло I визначив їх з числа своїх фаворитів, але не місцевого походження, тоді як Олександр I вдався до „управлінського експерименту”, призначивши на ключові губернські посади поляків, що було однією з спроб знайти компроміс із місцевою елітою. Його наступник затверджував губернаторами лише вихідців із внутрішніх губерній Російської імперії, причиною чого послужило польське Листопадове повстання 1830 р. Основна вимога, яка ставилася перед сановниками – уміння порозумітися з верхівкою місцевої еліти та примусити її виконувати розпорядження влади. Ключовими критеріями призначення на посаду були знатне походження, заможність, родинні зв'язки та покровительство вищих міністерських чиновників, що мали забезпечити довіру до губернатора як представника верховної влади в губернії. Важливого значення надавали досвіду попередньої служби, умінню адаптувати ефективні управлінські прийоми.

Підраховано число чиновників та канцелярських службовців місцевих установ, у тому числі Канцелярії волинського губернатора та губернського правління. Відзначено, що кадрове забезпечення було основою ефективного та цілеспрямованого керівництва Волинською губернією, що відрізнялося від загальної тенденції недоукомплектованості чиновницького корпусу Російської імперії. Протягом дослідженого періоду спостерігалось зростання чисельності їх складу: у 1842 р. – 1 259 урядовців, 1845 р. – 1 267, 1846 р. – 1 245, 1850 р. – 1 274. Перед початком Кримської (Східної) війни на службі перебувало рекордне їх число – 2 032, відповідно один чиновник припадав на 1 043 особи населення. Зростання чисельності урядовців відбувалося насамперед в адміністративних установах та поліції. Місцеве керівництво неодноразово зверталось до верховної влади щодо залучення чиновників понад штат у Волинське губернське правління та канцелярію, відчувалась постійна необхідність у канцеляристах. У правління 1843 р. було зараховано 133 урядовців, що перевищувало схвалений штатний розпис у двічі, а 1845 р. – 171, при чому сто з них – писці, з яких 35 не отримували жалування. На кінець правління Миколи I у губернському правлінні служило близько 180 чиновників та канцелярських службовців. Число урядовців Канцелярії волинського губернатора у 1832 р. становило 33 чиновників, замість встановлених штатом 8 (тобто більша у 4 рази), а 1833 р. генерал-губернатор розпорядився про скорочення їх числа до 24. Визначено, що фінансування додаткових штатних одиниць губернської адміністрації здійснювалося центральною владою, а також з сум, спеціально виділених для управління генерал-губернаторові та волинському губернаторові.

Встановлено, що за професійними характеристиками чиновники та канцелярські службовці Волинської губернії значно відрізнялися від ідеального веберівського бюрократа, насамперед залежністю від вищого керівництва, універсальністю повноважень, вимогами діяти у відповідності з наказами губернатора. Для ствердження місцевої адміністрації на новоприєднаних територіях, виконання низки малопопулярних серед місцевого населення заходів залучали вихідців із внутрішніх губерній Російської імперії, які займали, насамперед, важливі чиновницькі посади. Російським урядовцям надавалась можливість службою набути землю у власність, або ж орендувати конфісковані польські маєтки на пільгових умовах; їм держава компенсувала витрати на переїзд та облаштування. Місцева шляхта заповнювала вакантні посади лише за умови непричетності до польських повстань. Зараховувались на державні посади навіть ті, які не підтвердили свого шляхетного походження, а для отримання першого класного чину мали прослужити довше. Це позначилось на соціальному складі урядовців губернських адміністративних установ: у Канцелярії волинського губернатора вихідці з дворян становили 84%, серед чиновників Волинського губернського правління – 81%, а канцелярії правління – 78%. Порівняно з підрахунками Б. М. Міронова, цей показник був значно вищим, особливо що стосується канцелярських службовців.

Загалом же, організація діяльності адміністративних установ Волинської губернії розкриває один із варіантів протікання імперських процесів на приєднаних територіях Російської імперії. На Волині він мав низку особливостей, зокрема у характері і об'ємі повноважень інституту губернатора та інших державних установ, мережа яких була густішою, складнішої та чисельнішої їх структури, застосуванні різноманітних управлінських механізмів, котрі спиралися на силу та примушування. Відносини між центром і адміністрацією Волинської губернії будувалися за специфічним сценарієм, де визначальними були долання спротивів місцевої еліти, зміна її соціальної структури для забезпечення надходжень до державної скарбниці коштів та відбування рекрутської повинності, а також залучення шляхти до служби.

Основні положення дисертації викладено у таких публікаціях автора:

Статті у фахових наукових виданнях:

1. Маркевич О. В. Один рік із життя волинського губернатора першої половини XIX століття / О. В. Маркевич // Київська старовина. – 2011. – №2 (348). – С.34-46.
2. Маркевич О. В. Віце-губернатор Волинської губернії першої половини XIX століття: соціологічний портрет / О. В. Маркевич // Волинські історичні записки: Збірник наукових праць. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – №6. – С. 121-132.
3. Маркевич О. В. Феномен М. І. Комбурлея або хроніка правління волинського губернатора / О. В. Маркевич // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. Випуск XIX. – Київ: Інститут історії України, 2011. – С. 59-72.
4. Маркевич О. В. Губернське правління як місцева державна установа кінця XVIII – першої половини XIX ст. (на прикладі Волинської губернії) / О. В. Маркевич // Український історичний журнал. – 2012. – №3 (504). – С. 89-105.
5. Маркевич О. В. Волинський губернатор і генерал-губернатор у взаємодії та протиріччях (кінець XVIII – перша половина XIX ст.) / О. В. Маркевич // Гуржіївські історичні читання: Збірник наукових праць. – Черкаси: Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, 2012. – Вип.5. – С. 201-204.

Публікації доповідей на наукових конференціях та інших виданнях:

6. Маркевич О. В. Влада Російської імперії та єврейський етнос Волині наприкінці XVIII ст.: перші враження від зустрічі / О. В. Маркевич // XX століття – етнонаціональний вимір та проблеми Голокосту: збірник наукових праць за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції (Житомир, 22-23 жовтня 2010 р.). – Дніпропетровськ: Вид-во Центр „Ткума”, 2011. – С. 133-139.

7. Маркевич О. В. Канцелярія волинського губернатора першої половини ХІХ століття: склад, структура, повноваження / О. В. Маркевич // Актуальні проблеми археології, історії та історичного краєзнавства Буго-Дніпровського межиріччя: Збірник наукових праць. – Умань: ПП Жовтий, 2012. – С. 147-154.

8. Маркевич О. В. Повноваження волинського губернатора внаслідок польського Листопадового повстання 1830 року / О. В. Маркевич // Матеріали ІV Волинської міжнародної історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 10-річчю заснування історичного факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка (м. Житомир, 18-19 листопада 2011 р.): Збірник наукових праць. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – С. 52-54.

9. Маркевич О. В. Формування мережі поштових установ Волинської губернії та річпосполитський досвід / О. В. Маркевич // Україна і Польща: історичне сусідство: Збірник матеріалів міжнародної наукової конференції. – Вінниця: ТОВ „Нілан ЛТД”, 2012. – С.206-212.

10. Маркевич О. В. До питання про діяльність державних установ Волинської губернії переходового періоду (кінець ХVІІІ ст.) / О. В. Маркевич // Матеріали V Волинської міжнародної історико-краєзнавчої конференції (м. Житомир, 9-10 листопада 2012 р.): Збірник наукових праць. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – С. 83-85.

АНОТАЦІЇ

Маркевич О. В. Організація управління Волинською губернією наприкінці ХVІІІ – 60-ті рр. ХІХ ст. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – Історія України. – Інститут історії України Національної академії наук України. – Київ, 2013.

У дисертації на основі залучення широкого кола історичних джерел та наукової літератури досліджено організацію управління Волинською губернією наприкінці ХVІІІ – 60-ті рр. ХІХ ст. Визначено зміни адміністративно-територіальної системи на територіях, набутих Російською імперією в результаті другого і третього поділів Речі Посполитої, а також становлення губернської моделі управління внаслідок відмови від військового та напіввійськового керівництва. Доведено, що створення Волинської губернії і запровадження губернського управління здійснювалося за внутрішньою російською моделлю без врахування відмінностей в управлінні попередньої держави. Однак спротив шляхти змусив верховну владу імперії вдосконалити мережу адміністративних установ, змінити їх структуру та чисельний склад. Проаналізовано еволюцію інституту волинського губернатора, зумовлену

політичними, соціальними та етнічними особливостями регіону, які впливали на характер влади губернських установ та їх повноваження.

Проаналізовано особовий склад волинських губернаторів, визначено основні критерії призначення на посади. З'ясовано чисельність і соціальне становище чиновників та канцелярських службовців адміністративних установ Волинської губернії у порівнянні з внутрішніми губерніями російської держави. Виявлено стимулюючі засоби, які застосовувала верховна влада для удосконалення державної служби та розширення її соціальної бази.

Ключові слова: Волинська губернія, адміністративно-територіальний устрій, губернатор, віце-губернатор, губернське правління, чиновництво.

Маркевич О. В. Организация управления Волынской губернией конца XVIII – 60-е гг. XIX в. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – История Украины. – Институт истории Украины Национальной академии наук Украины. – Киев, 2013.

Диссертация посвящена комплексному изучению системы административного управления Волынской губернией конца XVIII – 60-х гг. XIX в. Историографический анализ научной литературы позволяет утверждать, что рассмотренная в диссертации проблема не исследовалась, несмотря на богатую и разнообразную источниковую базу, особенно архивные материалы. В работе определены основные направления деятельности государственных учреждений на территориях, приобретенных Российской империей в результате второго и третьего разделов Речи Посполитой. В переходной период были созданы временные комиссии с целью ускорить введение губернского управления вместо военного и полувоенного. Обосновано, что нечеткость полномочий, недостаточная кадровая укомплектованность и отсутствие контроля за их деятельностью способствовали чиновничьим злоупотреблениям. Создание Волынской губернии и введение губернских учреждений осуществлялось за внутренней российской моделью без учета местных особенностей. Спротивление правобережной шляхты заставило власти усовершенствовать сеть государственных учреждений, их структуру и численность.

Основное внимание уделено институту волынского губернатора, который в своей деятельности опирался на губернское правления, Канцелярию, вице-губернатора. Определено, что их полномочия были направлены на интеграцию края в составе Российской империи с учетом местных особенностей. Среди существенных задач местной администрации были упрощение социальной структуры за счет сокращения привилегий шляхты и её ревизии для увеличения числа плательщиков податей, контроль за избранием её рода деятельности,

взыскание недоимок и отбывание рекрутской повинности. После польского Ноябрьского восстания 1830 г. задачи администрации усложнились конфискацией имущества участников и передачей его в государственное управление. Выполнение обширных полномочий требовало изменений в структуре местных учреждений, создание дополнительных отделений и „столов”. Благодаря привлечению широкого круга источников выяснено организационно-штатную структуру Канцелярии волынского губернатора и губернского правления, динамику численности их кадрового состава и доказано, что губернский аппарат на этой территории функционировал эффективнее по сравнению с внутренними губерниями государства.

Особое внимание уделено характеристике личностей волынских губернаторов, которые проводили политику верховной власти в присоединенном крае. Проанализированы основные критерии назначений на эту должность, среди них знатность происхождения, имущественное положение, родственные связи, военная служба, предыдущий опыт, а также умение адаптировать его на новой должности. Доказано, что по социальному происхождению абсолютное большинство волынских губернаторов были потомственными дворянами. Что касается социоэтнической принадлежности, то каждый из императоров разрабатывал собственные принципы подбора чиновников, однако только Александр I допустил поляков на губернаторскую должность. Одним из требований, которые выдвигались перед сановниками – умение найти взаимопонимание и компромисс с верхушкой местной элиты, что указывает на политический характер власти начальника края.

Подсчитано численность, выяснено социальное положение чиновников и канцелярских служащих административных учреждений Волынской губернии, полученные данные сравнены с внутренними губерниями государства. Установлено, что бюрократический аппарат формировался путем привлечения на государственную службу выходцев из внутренних губерний Российской империи и местной шляхты. Определено, что верховная власть стимулировала службу каждой из этих групп. Чиновникам из внутренних губерний Российской империи предоставлялась возможность качественной службой приобрести землю в собственность, или же арендовать конфискованные польские имения на льготных условиях. Выходцы правобережной шляхты, находясь на службе у российского самодержавия, сохраняли свои сословные привилегии, а также укрепляли собственное имущественное положение.

Ключевые слова: Волынская губерния, административно-территориальное устройство, губернатор, вице-губернатор, губернное правление, чиновничество.

Markevych O. V. Volyn province government organization in the late 18th - 60-ies of the 19th century – Manuscript.

Dissertation for receiving the scientific degree of the candidate of historical sciences in the specialty 07.00.01 – History of Ukraine. – Institute of History of Ukraine of Science of Ukraine. – Kyiv, 2013.

On the basis of attracting a wide range of historical sources and scientific literature the Volyn province government organization in the late 18th – 60's of the 19th century is investigated. The changes in administrative-territorial system on the territories acquired by the Russian Empire as a result of the second and third divisions of the Commonwealth, and the establishment of provincial management model are defined in the article. It is shown that the creation of Volyn province and the introduction of the provincial administration performed according internal Russian model without taking into account differences in the management of the previous state. Resistance of gentry compelled sovereignty of empire to perfect the network of administrative establishments, change their structure and numerical strength. Evolution of Volyn governor's Institute, caused by political, social and ethnic characteristics of the region, which influenced the nature of the provincial government institutions, powers, structure is analyzed. The features of local bureaucracy formation of the mentioned period are found.

Personnel of Volyn governors are analyzed, also the number and social situation of officials and office employees of administrative agencies of Volyn province compared with the internal provinces of the state is defined. Stimulation means employed the supreme power to improve public service were identified.

Key words: Volyn province, administrative divisions, governor, vice governor, provincial government, officialdom.

Підписано до друку 20.02.2013 р. Формат 60x90/16
Ум. друк. арк. 0.9. Обл.-вид. арк. 1.0.
Наклад 100. Зам. 40.

Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка
ЖТ №10 від 07.12.04 р.
м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40
електронна пошта (E-mail): zu@zu.edu.ua